

**Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ 6ης ΕΤΗΣΙΑΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

22 - 24 Απριλίου 1985

**S T U D I E S
IN GREEK LINGUISTICS**

**PROCEEDINGS OF THE 6th ANNUAL MEETING OF THE
DEPARTMENT OF LINGUISTICS, FACULTY OF PHILOSOPHY,
ARISTOTELIAN UNIVERSITY OF THESSALONIKI**

22 - 24 April 1985

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1985

ΚΩΝ. Δ. ΝΤΙΝΑΣ

Η κώφωση-αποβολή στα Βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα (BNEI) και στο Κουτσοβλάχικο ιδίωμα της Σαμαρίνας (KBS).

Abstract

This article is an attempt to approach and examine the phenomenon of raising in connection with the phenomenon of deletion as it is observed in North Modern Greek dialects as well as in the aroumanian dialect of Samarina.

The information provided at the beginning concerns mainly the investigation being done in this field and furthermore the various attempts that have been made with regard to the interpretation and the establishment of the starting point of the phenomenon in question.

We discuss later on the evolution of the unstressed vowels e, o (and additionally a of the aroumanian dialect) both in Modern Greek (Thessalia, Velvendos, Siatista) and in the aroumanian of Samarina dialects.

In conclusion we note the coincidence with respect to the phenomenon between the North Modern Greek dialects and the aroumanian ones - a coincidence which needs further study so that it can be adequately interpreted.

Ι.Ι. Η εξέλιξη των άτονων φωνηέντων της ελληνικής στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα απασχόλησε και απασχολεί τη γλωσσολογική έρευνα στην Ελλάδα. Διακρίνονται δύο στάδια αυτής της εξέλιξης: α) κώφωση: στένωση των άτονων e και o σε i και u αντίστοιχα, β) αποβολή των άτονων i και u (πρωτογενών ή δευτερογενών).

Ι.2. Επιχειρήθηκαν διάφορες ερμηνείες του φαινομένου. Υποστηρίχθηκε ότι είναι αποτέλεσμα του δυναμικού τονισμού που χαρακτηρίζει τα ΒΝΕΙ - φαινόμενο ανάλογο με τη μετάπτωση που συμβαίνει στα μορφήματα των λνδοευρωπαϊκών γλωσσών¹. Ξένη επίδραση - πιθανώς θρακική². συνέπεια της βράχυνσης των άτονων φωνηέντων³, κ.ά.

2.Ι. Το φαινόμενο νωρίς σχετίστηκε από την έρευνα με τα ΚΒ. Το 1933 ο νέος τότε γλωσσολόγος Ν.Ανδριώτης⁴ προσπάθησε να συσχετίσει την αφετηρία του φαινομένου στα ΒΝΕΙ με τα ελληνικά δάνεια της ΚΒ. Έχοντας ελλιπή στοιχεία για τα ΚΒ στηρίχθηκε στη λαθεμένη άποψη ότι τα ΚΒ -εκτός από λίγα νεότερα δάνεια- αγνοούν την κώφωση και προσπάθησε να συσχετίσει την αρχή του φαινομένου με την παρουσία των ΚΒ στην Πύνδο. Την άποψη αυτή του Ν.Ανδριώτη επικύρωσε να ανασκευάσει ο Γ.Μπαμπινιώτης⁵. Για την κώφωση - αποβολή στα ΒΝΕΙ βλ. Μ.Μαργαρίτη-Ρόγκα, φωνολογική ανάλυση του σιατιστινού ιδιώματος, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 159-198. Για την κώφωση - αποβολή στα ΚΒ βλ. Α.Λαζάρου, Η Αρωμουνική, Αθήναι, 1976,

σσ. 180-186 και Ν.Κατσάνης, Ελληνικές επιδράσεις στα ΚΒ, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 127-130.

2.2. Η κώφωση-αποβολή χαρακτηρίζει και τα ΚΒΣ και μπορεί να διαπιστωθεί και στις ελληνικές και στις λατινικές λέξεις που πέρασαν στα ΚΒΣ:

2.2.Ι. Τα a, e, o της λατινικής:

Ι) σε αρχική άτονη θέση:

το a παραμένει: arena → arīnē "άμμος"

το o → u: orditura → urdzwtúre "διασίδι"

το e συνήθως αποβάλλεται ή τρέπεται σε a (περιορισμένος αριθμός παραδειγμάτων):

eruncare → arúku "ρύχνω"

exmulgere → zpúlgu "μαδώ"

ΙΙ) σε εσωτερική θέση:

α) υπάρχει μια ιδιόμορφη περιπτώση κλεισύματος των τονισμένων φωνηέντων σε συγκεκριμένη θέση: φ+η ή φ+η+κλειστό σύμφωνο (έρρηνη θέση):

a → u: canem → káne "σκυλί", campum → kýmhu "κάμπος"

e → i: mentem → mīnde "μυαλό"

o → u: bonum → býnu "καλός", pontem → púnge "γέφυρα"

β) σε άτονη θέση:

a → u: calcaneum → kwkájru "άκρη, γωνία"

e → i: nerotem → nīrótu "ανεψιός"

o → u: cognatum → kumnátu "κουνιάδος"

ΙΙΙ) σε τελική θέση:

a → e capra → kápre "γίδα", gula → gúre "στόμα".

2.2.2. Τα a, e, o της ελληνικής:

I) σε αρχική άτονη θέση:

το a παραμένει: ανάμεσα → anámisa

το e → i: ελπίδα → ilpída

το o → u: ορμηλεύω → urnipsésku

II) σε εσωτερική θέση:

α) σε τονισμένη έρρινη θέση:

a → w: σπανός → spẃnu

o → u: πλεμόνι → plimúne

(δεν έχουμε παράδειγμα για το e).

β) σε άτονη θέση:

a → w: φαρμάκι → fwrmáku

(σε μερικά νεότερα δάνεια το a παραμένει: καφές → kafé

e → i: ελεύθερος → iléftiru

o → u: πολεμώ → apulimsésku

3. Υπάρχουν αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές στην εμφάνιση του φαινομένου ανάμεσα στα BNEI και τα ΚΒΣ.

α) στα BNEI η κώφωση-αποβολή λειτουργεί σε όλες τις θέσεις (αρχική, εσωτερική, τελική).

β) στα ΚΒΣ το φαινόμενο λειτουργεί μόνο σε αρχική (εκτός του a⁶) και σε εσωτερική θέση: έφυγε → éfiyi ενώ mίνde

γ) στα ΚΒΣ το φαινόμενο λειτουργεί και στον κεντρικό άξονα των φωνηέντων (a, e⁷, w): a → w.

3.1. Η κώφωση των e, o και (για τα ΚΒΣ του) a σε i, u και w αντίστοιχα παρουσιάζει απόλυτη συνέπεια στην εφαρμογή:

παιδί → πιδί⁸

άνθρωπος → άνθρωπους⁸

κεφάλι → κιφάλι ενώ ξηρουκέφαλου⁹
 φοράδα → φουράδα ενώ καλιουφόραδα⁹
 aráru "αρκάζω" → arurému "αρκάζουμε"
 xédu "κάθομαι" → xidému "καθόμαστε"
 kóku "φήνω" → kutsému "φήνουμε".

3.2. Η αποβολή όμως των i, u και (για τα ΚΒΣ του) w δεν παρουσιάζει την ίδια συνέπεια με την κώφωση. Διακρίνουμε εδώ δυο περιπτώσεις:

3.2.Ι. Τα πρωτογενή i, u και :

α) αποβάλλονται (ο τόνος απαραίτητα πέφτει στη διπλανή από το άτονο φωνήεν συλλαβή).

λιβάδι → λβαδ^{I0}

δουλεύει → δλεβ^{I0}

φηλός → pšlos^{II}

θέλουν → θεln^{II}

βασιλόπιττα → βασιλόπιτα^{I2}

κορόμηλο → κουρόμπλου^{I2}

πολλά τα έτη σας → πουλά τα έτσας^{I3}

κουτάβι → κτάβι^{I3}

dirínu → "ταράσσομαι" → dirnému "ταρασσόμαστε"

arúku "κετυχαίνω" -- arlému "κετυχαίνουμε"

usúku "στεγνώνω" -- uskému "στεγνώνουμε"

β) διατηρούνται:

λ) όταν ο τόνος πέφτει στη δεύτερη μετά το άτονο φωνήεν συλλαβή:

ζουμί → zmi αλλά ζουμερός → zumirós^{I4}
 ξιναδία → kšnáđja αλλά ξιναδιές -- kšinaδές^{I4}
 πνάκι αλλά πινακίδις^{I5}
 κτσάδι αλλά κουτσουπίνου^{I5}
 δ.λεύου αλλά δουλιμένους^{I6}
 κλος αλλά κουλλουχέρου^{I6}
 πίκυ "τρώω", πκῶμυ "τρώμε" αλλά πικωτῦρῶ "φαγωμάρα, φα-
 γούρα".

ιι) όταν προκύπτει μη ανεκτό συμφωνικό σύμπλεγμα
 řikuř (και όχι *řikuř)^{I7}
 ngřidu "κλείνω" - ngřidému "κλείνουμε" (και όχι *ngřidému)
 askultu "ακούω" - askultému "ακούμε" (και όχι *asklτῶμυ)
 zgřwmu "ξύνω" - zgřwpmu "ξύνουμε" (και όχι *zgřmῶμυ).

3.2.2. Τα δευτερογενή i, u και (για τα ΚΒΣ το)w , αυτά
 που προέρχονται από την κώφωση των e, o και a αντίστοιχα:

α) αποβάλλονται (συχνά μετά την αποβολή δημιουργείται

σύμπλεγμα με ένηχο σύμφωνο):

κλάρι < κουλάρι < κωλάριον^{I8}

σκληκι < σκουλήκι < σκώληξ^{I8}

σκλῶδα < σκιλίδα < σκελίδα^{I9}

χλη < χουλή < χολή^{I9}

adrῶμυ "κάνουμε" < *adwřῶμυ < adaru "κάνω"

ksepmu "ράβουμε" < *kusepmu < kōsu "ράβω"

aškῶμυ "καίζουμε" < adžukῶμυ < adžoku "καίζω"

mbῶpmu "μουσκεύουμε" < muῶpmu < mōku "μουσκεύω"

(λοχύει και στην περίπτωση αυτή ο περιουρισμός που εκιση-
 μάνθηκε παραπάνω: 3.2.Ι.β)ι): muřitῦrῶ "μαλακωσιά".

β) διατηρούνται στις πιο κολλές περιπτώσεις:

κιρνῶ < κερνώ και ὄχι *κῆρνω²⁰

κουνῶ < κωνῶ και ὄχι *κῆνω²⁰

κεφάλι < κεφάλι και ὄχι *κῆφάλι²¹

κουτήρι < κοτήρι και ὄχι *κῆτήρι²¹

adwǫ́mu "κοιτούμε" < adǫ́ru "κοιτάω" και ὄχι *adpǫ́mu

dzimému "αναστενάζουμε" dzému "αναστενάω" και ὄχι *dzmému

kutsému "φήνουμε" < kóku "φήνω" και ὄχι *ktsému

Ίσως αυτή η διατήρηση των δευτερογενών i, u και w να έχει κάποια σχέση (το θέμα αξίζει να ερευνηθεί σε πλάτος) με τη σημασιολογική σύγχυση που θα δημιουργούνταν από την αποβολή:

κουνῶ και ὄχι *κῆνω < κωνῶ γιατί κῆνω < κεινώ²²

anwǫ́mu "ξύνουμε" και ὄχι *ardému < arǫ́du "ξύνω" γιατί ardému "καίμε" < ardu "καίω".

4. Συμπέρασμα

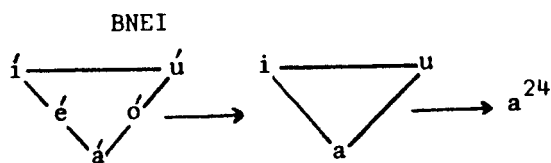
Από τα παραπάνω προκύπτει ότι:

α) όλα τα e, o και (για τα ΚΒΣ τα) a²³ → i, u, w.

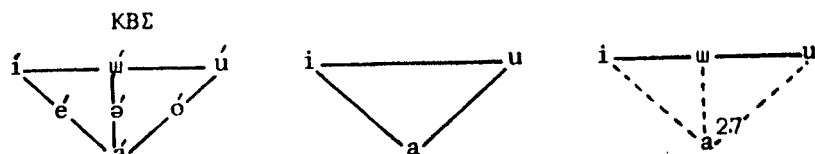
β) όλα τα i, u και (για τα ΚΒΣ τα) w₁ έχουν την τάση να αποβάλλονται. Αν η τάση αυτή ολοκληρωθεί, τα φωνηεντικά τρίγωνα των ΒΝΕΙ και του ΚΒΣ θα έχουν ως εξής:

(βλ. στην επόμενη σελίδα)

(σε τονισμένη θέση)(σε άτονη θέση)

(σε εσωτερική και τελική τονιζόμενη θέση²⁵) (σε άτονη αρχική θέση)

Παρά τη διαφορετική αυτή τελικά εξέλιξη των φωνηεντικών τριγώνων στα BNEI και στα KBΣ είναι αξιολογώσιμη η ομοιότητα στην εμφάνιση του φαινομένου της κώφωσης-αποβολής. Το φαινόμενο είναι ανάγκη να φωτιστεί με μια συνολική θεώρησή του σε όλο το βαλκανικό χώρο, γιατί είναι γνωστό ότι το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και σε άλλες βαλκανικές γλώσσες ή ιδιώματα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γ.Χατζηδάκης (1905:251).
2. G.Meyer, Neugrichische Studien II, σ.2.
3. A.Meillet, Aperçu d' une histoire de la langue grecque, σ.317
H.Pernot, Rhonetique des parlers de Chio, σσ. 61-62.
4. Ν.Ανδριώτης (1933:340-352).
5. Γ.Μπαμπινιώτης (1977:13-21).

6. Το ω δεν απαντά σε αρχική θέση στα ΚΒΣ.
7. Το θ έχει ελληνική κατανομή στα ΚΒΣ: δεν απαντά σε αρχική θέση· σε εσωτερική θέση απαντά μόνο σε τονισμένη θέση και κυρίως σε γραμματικά μορφήματα, πβ. και Συμεωνίδης (1977: 67-78).
8. Χ. Συμεωνίδης (1977: 62).
9. Α. Τζάρτζανος, Περὶ της συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλέκτου
10. Χ. Συμεωνίδης, δ. π.
11. Μ. Μαργαρίτη (1977: 51-58)
12. Α. Τζάρτζανος, δ. π.
13. Μπουντώνας Ε. (1892: 35)
14. Μ. Μαργαρίτη, δ. π.
15. Μπουντώνας Ε., δ. π.
16. Α. Τζάρτζανος, δ. π.
17. Μ. Μαργαρίτη, δ. π.
18. Μπουντώνας Ε., δ. π.
19. Α. Τζάρτζανος, δ. π.
20. Μπουντώνας Ε., δ. π.
21. Α. Τζάρτζανος, δ. π.
22. Μπουντώνας Ε., δ. π.
23. πβ. κεφ. 3 και σημ 6.
24. Χ. Συμεωνίδης, δ. π.
25. Τα θ , ω δεν απαντούν ούτε σε αρχική τονιζόμενη θέση
26. πβ. κεφ. 3 και σημ. 6.
27. πβ. 2.2.2. II) β).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ανδριώτης Ν., 1933, "Περί της αρχής των βορείων γλωσσικών ιδιωμάτων" ΕΕΒΕ ΙΟ (1933) σσ. 340-352
2. Μαργαρίτη Μ., 1977 "Παρατηρήσεις στην αποβολή των άτονων i, u στο ιδίωμα της Σιάτλιστας", Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας ΙΜΧΑ (1977) σσ. 51-58
3. Meillet A., Aperçu d' une histoire de la langue grecque, σ. 317
4. Meyer G, Neugrichische Studien II, σ. 2
5. Μκαμκινιώτης Γ., 1977 "Το πρόβλημα της χρονολογήσεως των κωφώσεων στα Βόρεια ελληνικά ιδιώματα", Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας ΙΜΧΑ (1977) σσ. 13-21
6. Μκουντώνας Ε., "Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβενδού και των περιχώρων αυτού", Αρχαία Κοραή, Αθήναι, 1892
7. Pernot H., Phonetique des parlers de Chio, σσ. 61-62
8. Συμεωνίδης Χ., "Παρατηρήσεις στα κύρια χαρακτηριστικά των ΒΝΕΙ", Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας ΙΜΧΑ (1977) σσ. 63-71
9. Τζάρτζανος Α., Περί της συγχρόνου θεσσαλικής διαλέκτου, Αθήναι, 1905
10. Χατζηδάκης Γ., 1905, "Περί των φωνηέντων της Ν. Ελληνικής", ΜΝΕ Ι (1905) σσ. 202-265.